

Rh 22776 m

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA

3186281996

3186281996

591

142 III

ДРІБНА БІБЛІОТЕКА.

Ю.

Рускій
Зарубіжний Историческій
Архивъ

ПРАГА

PRAG.

№. 2276.

Ruský
Zahraníční historický
Archiv.

НИКОЛАЈ АНДРІЈЕВИЧ ДОБРЮБОВ.

ЗНАЧІНЬЕ

ВТОРІТЕТУ В ВИХОВАНЬУ.

Переклав з росіієського

Евгеніі Олесніцькиі.

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1879.

З друкарні Товариства імені Шевченка,
під заряд. К. Бедмарського.

Rh 22476 m

SK ČSSR

**SLOVANSKÁ
KNIHOVNA
V PRAZE**

69 493 1.

Передне слово

від видавництва „Дрібної бібліотеки“.

Пристаюючи саме рік тому до видаванья „Дрібної бібліотеки“ ми мали на думці подати в ній поводи окрім повістей видатно реального напрямку, окрім взірців новітньої поезії с соціальною, наукою та політичною підкладкою — переважно ряд статей наукових, де би в приступній спосіб діткнені а то і систематично оброблені були всі головні відділи сучасного людського знанья. Ми задумали видавати „Дрібну бібліотеку“, т. і. її наукову часть так, щоб с часом статі в ній видані могли зложити більше або менше повну енциклопедію позитивного знанья, розказану словами самих же його найважніших двигателів. Правда, спосіб і розмір нашого видавництва не дозволяв нам взятись за діло систематично, — статі мусьят друкуватись в суміш, — але здаєсь нам, що всеж такі і в тім першім невеличкім кроці, які ми зробили доси, успіли ми бодаж діткнути головніших галузей знанья, — і то ткнути саме таких їх частей, котрих пізнанье серед вашої молодіжи найбільше пожадане. І так наукам природничим посвятили ми 3 книжочці, подавши в розправці Геккеля (III.) основній нарис теорії Дарвіна в її історичнім звязку с поступом

мисли людської і з її головними доказами; представивши в розвідці Нісарєва о пчолах (VI.) вірець росправи зоологічної, де при тім сьужет служит неначе канвою, на котрій розводьбатьєсьа далекосьаглі питања політичні та соціяльні; подавши в кінци в росправці Гекслі про білковину (IX.) вірець популярного обробленья` одної частки біології. Науці економічній посвѣятили ми сего року лиш одну книжочку (VII); тај то сьа книжочка займаєсьа розбором критичним тілько одного спеціяльного питања з сеї огромної і безмірно дльа нас важної науки, т. ј. власности ґрунтової. Але надіємсьа, шчо сьлїдујучого року ми надолужимо те, кладучи найбільшу вагу іменно на праці по економії, не залишјучи при тім, розумієсьа, природничих і других наук. Ми переконані, шчо науку економії у нас треба зачати, скажем просто, від азбуки, і дльа того постараємсьа в як најкоротшім часі почати по при книжку Льавльє також видавництво систематичного підручника економії суспільної, котрій би міг бодај в головних нарисах познакомити нашу молодіж і всьу читајучу громаду с цілістьє сеї науки.

В отесєї, 10-тїї книжочці ми хочемо подати читателям розбір одного дуже важного питања с педагогії, т. ј. науки о вихованьу. Статья, котроју ми починаємо ряд росправ педагогічних в нашім видавництві, написана була літ тому звиш 20, — але не стратила ј доси своєїї научної вартости ані своєїї переконујучої сили. Про автора жеї ми згадували в передмові до „Пчіл“. Ближчих даних про його житье і діяльність тепер подати не можемо, але надіємсьа зробити се пізніјше.

Чи потребуємо појаснѣвати нашим читателям, шчо се таке „авторитет“? Слово се мож виразити по нашому „беззглядній послух“, — тілько шчо се означіньє адаєсь нам за тісне. Се радше дїданье себе — добровільне чи ні — під якусь вишчу силу, котрій ми не то шчо не сьмієм спротивитись, — ні, — на котру навіть гльанути не сьмієм тверезим, критичним оком. Все, шчо вїжає чоловіка, шчо пугає його свобідну волю і природні, здорові

наклінности, — стараєсь бути авторитетом дльа него. Ось як описує дунський критик, Георг Брандес, в овоїм перегляді реакції французької в дваццятых роках нашого столітьа — дагубне вліявье авторитету на всі боки людського житья јединичного і державного: „Пріцип авторитету в державі робит то, шчо право уступає силі, котра оголошуєсь силоју божоју, царством з божојі ласки. В суспільности він витискає братерство а вводит натомісь на пів патріархальну, на пів тиранську власть вітьца; засада рівности уступає засаді підлежности. В моралі він нишчит внутрішне право, совість, — а опираєсь на бульльях і соборах. Релігіју він означає не як віру, але як звязок, як „політичні пута“, як прозвали јі були двигатели револуції. Він нальгає на нерозривність подружья, так само, як і на нерозривність держави. Він вчит, шчо бесіду одержав чоловік просто від бога і вбиває через те в самім зароді јазикознавство, шчо на јего трупі насипати теологічну могилу. Він робит неможливим всьаке знанье, дајучи науковим висьлідам за провідника як најбільшиј внішній авторитет. Він затројує виростајуче покоління, віддајучи јего вихованье в руки банді евнухів, сьліпо послушних наказам генерала језуїтів“.)

Ми бачимо, јакими јаркими красками малює Брандес вліяньє авторитету на житье людське. Особливо важне в тім згляді јего посьлідне реченье, правда, висказане с погляду на вихованье в Франції, але з невеликими змінами воно мајже таке саме і всьуди в прочій Европі. Ось те то іменно питанье розібрав у својїј статі Добродьубов, беручи особливо увагу на малих дітеј, при котрих

---

*) Гляди: „Die Hauptströmungen der Literatur des neunzehnten Jahrhunderts. Vorlesungen gehalten an der Kopenhagener Universität von G. Brandes. Uebersetzt und eingeleitet von Adolph Strodttmann. II. Band: Die Reaction in Frankreich.“ Стр. 123.

вихованьу багато навіть досить мисльчих педагогів признає ко-
нечність сьліпого послуху дитини, конечність всьаких, звичајна
брутальних кар, гривьб і т. д. Такі педагоги, здајесь нам, назвуть
і сесьу статьу так само сьмітьем и гнильу французькоју, јак на-
звав оден з них недавно Пісаревські „Пчоли“.

І. Ф.

Значіньє авторітету в вихованью.

Балакаючи с педагогічної висоти про вихованьє дітеї ми до недавного часу дуже пригадували баїку, в котрій поставлено вовка наставником над вівцями. Розумієсья — говоритсья в тії баїці — робилосья то розумно: всі обставини зважено, діло піддано під голосованьє, — чисто. Тілько про одно забуто — спитати самих овець, шчо вни на то... Таке і в нас. Більша часть наших росправ педагогічних, досконало розбираючи питаньє вишчої філософії, наводьачи правдиві і пожиточні правила релігійні, державні, моральні, загально психольогічні і др. — забуває зовсім про одну дуже важну річ — про дієсне житьє і природу дітеї і всіх тих, кого маєсья виховувати. Томуто часто діти падут жертвою педагогічних мрії. Виховуючїї, стоїачи на своїї моральній висоті, вважає вихованка за свою власність, за річ, с котрою може зробити, шчо му сья хоче. „Дитина не повинна мати своєї волі, — кажут премудрі педагоги, — вона повинна сьліпо слухати наказу родичів, учителів, загалом старших. Наказ виховуючого повинен бути дльа неї највишчим законом і вона повинна сповнати го без ніяких уваг. Беззглядній послух — се головна і конечна річ в вихо-

вану. Остаточна ціль вихованья — заступити нерозумну волю дитини розумною волею виховуючого.“

Чи ж не вигдадає все то дуже льогічно і справедливо? Но коли самі спімнем, яке було наше вихованье і які згадки воно тепер в нас будит, то не будем могли без недовірливости слухати таких льогічних виводів і росправ. У них лиш одно на ціли: страшна педантична гордість добродіјів педагогів, злучена с пониженьем гідности чоловічої природи в загалі. Говорьачи, шчо в особі вчительа маје дитина моральній закон і розумне переконанье, вони очевидно ставльят того вчительа на недоступну висоту; він је, шсьльа них, непогрішним взірцем моральности і розуму. Правда, тьажко не признати, шчо колиб учитель с так ідеальними прикметами де најшовсьа, то сьліпій послух вихованка і сьліпа віра в јего авторітет не принеслаб ніякої шкоди, (коли не приносит шкоди тамованье розвоју самостіјної діяльности). Но, по перше, ідеальній учитель не зажадав би певно сам беззглядного послуху: він постаравсьаб як мож најборше розвинути в повірених јего опіці дітех самостіјні, розумні прьамованья і переконанья. А по друге, шукати непогрішних ідеальних учителів і виховавців, булоб в наших часах ділом надто сьмілим і мајже сьмішним. До того треба дуже богато вимінок. Поперед усего моральні правила виховуючого повинні бути беззглядно правдиві і докладно приспособлені до всіх, навіть особистих і дрібних обставин житья. Темних питань, нејасних і загадочних појав дльа него ніколи жадних не повинно бути: інакше шчо він зробит, коли му пријдєсьа в подібних обставинах дати наказ вихованкови, котриј усе беззглядно, а дльа того і без всьаких уваг і намислу, виповнити мусит? Крім того мусит бути такиј учитель вільній від всьаких намјетних вибухів: він не може за-

палати гнівом ані лъубовју, дъла него мусьат бути незнаними утѡма і лѡниводство, веселиј чи сумнѡцїй настрїї духа — словом : він повинен бути не звичайним чоловіком, а приладом, на котрїм уявляється чистиї, нічим не цѡпсованиї моральниї закон. Цѡ, кїдько ми знаєм, таких приладїв щче нїде не винайдѡно а сли декотрї кажут, щчо вони знајут секрет такого дивовижного твору, то через тоје самоје понижајут чоловічу гїднїсть і лъудську природу. Слиж допустимо, щчо виховујучиї може уноситись гнівом або іцщим яким чутъем, то деж је порука беззглядної непогрїщности јего вїдносин до вихованка? Чи ж не лїпше вїд најраньших лїт приучувати дитину до розумного судження, щчѡб вона јак можна најборше набрада знанья і сили не слухати наших приказїв, сли ми зде јеї волеју кермујем?

В розумових вїдносинах вимагати треба вїд ідеального учителя јасних, глибоких и певних поньать, дуже високого, всесторонного умислового розвоју, широкого і рїзнородного знанья, стојачого в повнїї гармонїї з загальними прїнципами. Сама природа јего повинна богато вищче стојати вїд природи јего вихованка, в усїх зглядах. Бо в противнїм разї, щчо вијде с того, сли учитель буде лъубуватись Державїном і скаже ученикови вивчитись оду „Бог“, а тому (ученикови) подобајесь бїльше Пушкїн, а в одї „Бог“ вїдит він тїлько нагромаджену купу слїв і фраз? Щчо, сли дитину мучат цїлїї рїк над музикальними гамами, коли вона вже давно свѡбїдно водит пальцьами по кльавїшах і хотїлаб дальше вчитисьа грати?.. Щчо, сли дитина лъубујесьа образом, цвїтами, сли јеї увагу зајмут комахи, сли цїкаво вдивльујесьа в јакїї фїзичниї або хемїчниї прилад і жадаје вїд свого учителя објаснення, вїложеноња того, чого сама не цїмаје

— а сеј не вміє жејі на тоје відповісти? Чи буде ту на місци беззглядна слухняність? Чи багато најдесья таких учителів, котриб вміли відповісти на всі питання своїх учеників? Не одному з нас приходилось бачити, як нераз семилітна дитина завстидаје і пошије в дурні вченого старця. А тим часом сеј вчениј старець маје свого вихованка, котриј мусит јеґо беззглядно слухати! Тој вже певно нікого в дурні не пошије.

Таким робом ідеальніј учитель, котриј не допускаје, шчоб јеґо вихованок сам застановлявсья і переконувавсья, а хоче, шчоб він тільки слухав, повинен знати все, повинен вже наперед мати готову відповідь на всі питання, які можут зродитисья в јеґо вихованка, наперед розсудити всі гадки, поньатья і виводи, які можут повстати коли небудь в јеґо души. Тільки с таким приготованьем може він заньатисья вихованьем, не насилујучи дитьачої природи. А затим він повинен мати силу — стати в кождім згляді добрим провідником дитині. Сли відкрије в дитині склонність до музики, до маллярства, замилуванье до ботаники, поньатність в математиці, чутье поетичне, спосібність до вивченья јазиків і т. п., то він повинен зуміти розвивати јак најстаранніше всьо тоје в своїм ученику. Сли він неможе за тоје взьатисья, то видно, шчо він сам на тільки шче не приготовлениј, на тільки не розвинениј, шчоб кермувати другими. А сли так, то він не маје права жадати, шчоб јеґо слухано беззглядно.

Но, сли навіть допустимо, шчо учитель усе може станути вишче від ученика (шчо і буваје — але не все), то в жаден спосіб не може він станути вишче цілого покоління.

Ученик готовитсья жити в новіј епоці, обставини јеґо життя будут вже не тоті, шчо були перед 20—30 літами, коли јеґо учитель отримав вихованье. І зви-

чајно виховујучи не то шчо не добачит, але і не пімає потреб часу і вважає їх дурницями. Він стараясья замкнути свого ученика серед тих поньатъ, яких він сам тримаєсья: појава таја цілком природна і поньатна, але тим не менше шкідлива, позајак провадит до ограниченъа розвоју волі і розуму ученика. С того виходит, шчо природні поньатъа розвивајутсья в ученика дуже поволи а піананье пројавів і потреб тої суспільности, в котрій јому колись пријдєсь жити, заглушујут перестарілі упередженъа і гадки, переняті в дитиньстві на сьліпо від виховців. Таке вихованье је певно — ворогом усьакого поступу і житъа, воно веде до мертвоти і застоју — насьлідки јєго показујутсья вже не на јединицъах, а на ціліј суспільности.

Сли упередженъа і блудні поглядѣ старого поколіньа закоріньатсья від дитиньства в вразливій души вихованка, то просьвіта и поступ цілого народу на довго затамујєсья серед таких нещасливих обставин. Гіркиј досьвід житъа переконује, правда, ціле поколіньє о неправді того, про шчо говорєно му в дитиньстві, і чоловік тратит часть давного запалу в поглядѣх, не усправедливлєних житъєм; він все шче, бодај с привички, держитсья тих поглядів, і передаје їх својєм дїтьам, тілько з меншоју вже віроју, і запалом јак їх јєму передавали. Нове поколіньє тратит знов частку віри до тих поглядів; но за тоје побільшаясья родова привичка, і чим дальше, тим з меншоју самовіжеју, і дльа того тим сильнїшче тримаєсья нарид поглядів својїх батьків. Треба аж, шчоб приноровлєньє тих поглядів і гадок, від давна неживих, сталосья неможливим; треба, шчоб виступив могучїј генїј мисли, котрій би дав почувти і добачити суспільности потребу і можливість змїни нерозумно приньатого порьядку.

А пісьльа того відкритъа јак поволи, јак слабо

приймаєсья нова гадка, як довго не проникає вони в глибину душі лудей і не розширюєсья в масах. Минули цілі віки від того часу, як доказано, шчо земля обертаєсья довкола сонця, а шче до сеї пори простий чоловік, чуючи усе, шчо сонце зішло і зашло, гадат на него яко на величезну кулю, шчо пливе по небосклоні від сходу на захід. Девять віків минуло, як голошено в нас християнство, а в народі шче до сеї пори існує віра жива в домовиків, лісовиків та водяних богів. Навіть тоті, шчо с часом в теорії відкинули нерозсудні повірки, не можуть в практиці розлучитьсья з ними. Богато је образованих лудей, котрі мають докладне поньатє о појавах електричних, а все такі зі страхом ховаютьсья в темну кімнату підчас громів; так само богато је таких, котрі приїшли до пізнанья гідности чоловічої, а все такі цінят найбільше у своїх знайомих знанье французького јазика і модниј стріј. С чогож се походит, як не з дурних упереджень, перенятих шче в літах раножі молодости від тих, котрих сья лубило або поважало?... „Вплив старшого поколінья на молодше конечниј, скажете ви, і јего не треба спийнати, тим більше, шчо по приїзї боки маје він дуже богато добрих: усі скарби знанья, зібрані в минувших літах, передаютьсья молодшому поколінью через сеј вплив, і без него не може станути чоловік там, відки маје зачати самостійне продовженье того, шчо до јего часу зробила лудськість.“ Слова тії цілком правдиві, і ми поступилиб дуже нерозсудно; сльибсьмо хотіли знишчити тоје, шчо цілком природно само з себе виходит, існує і знишченим бути не може. Молодше поколінье повинно бути конечно під впливом старшого, і с того виходит велика користь дльа розвоју чоловіка и лудськости. Ніхто не заперечит тої очевидној правди; ми говорим тільки о

тим: — дльа чого мајем ставити именуше ідеалом дльа будучности, дльа чого мајем від нового поколінъа жа-дати беззгляднојі, сьліпојі віри в думки старших? На шчо нам тамувати самостійніј розвіј дитини, наси-лујучи јејі природу, убивајучи в нејі віру в себе і при-невольјуучи јејі робити тілько те, шчо ми хочем, і тіль-ко так, як ми хочем, і тілько дльа того, шчо ми так хо-чем? Жадајучи такого беззглядного послуху ми та-мујем розумніј, правильніј, свобідніј розвіј дитини. Якиј се згубніј маје вплив на моральну істоту ди-тини, показује багато примірів. Деякі з них наведемо нижче.

Перед всім означім ближше, шчо треба розуміти під беззглядним послухом. Беззглядніј — значит незалежніј від ніяких зглядів і обставин, незмін-ніј при всіх можливих випадках, не впливаючиј з ніяких зверхних ані внутрішних причин, но істну-јучиј сам о власних силах, і сам в собі замикајучиј своје оправданье. Таким је послух, јакого в нас жа-дајут від дітеј, і котрого конечність горьачо доказујут деякі педагоги. По јіх думці дитина повинна слухати без намислу, сьліпо вірити свому учителеви, вважати тілько јего прикази за непохибні, а все інше за не-справедливе, а в кінци виповньати все не дльа того, шчо воно добре і справедливе, а дльа того, шчо воно приказане і тому вже мусит бути добрим і спра-ведливим.

Гльаньмо, які психологічні наслідки можут вјјти с такого викльученъа свобіднојі волі в дитині. При-пустім с початку можливість ідеальних учителів і вихова-јучих наставників. Јіх накази все справедливі, все ро-зумні, все відповідні до дукового розвоју дити-ни; јіх самих лубјат і поважајут діти. При-

пустім, шчо такі учителі жадајут від дітеј беззглядного послуху. Шчо с того вијде?

Дајесъа приказ; дитина сповнѣаје го без намислу, за тоје жејі хвалѣат и нагороджујут. Но в самім поступку дитини нема нічого, шчоб заслугувахо на нагороду — дитина дѣа того і сповнила приказ відразу, шчо наказане діло видалось јіј цілком природним, шчо воно цілком годилось з жејі власними жаданъами; за шчо ж хвалѣат жејі? — Јасно, шчо нізашчо друге, јак за послух.

Дајесъа другиј приказ; дитині він не подобајесъа, вона вважаје го несправедливим, не на місци, і висказује овоју неохоту. Јіј кажут слухати, а не застановѣатисъа, і гнѣајутсѣа за тоје. Дитина слухаје по неволи. Но гадка, шчо приказ був несправедливиј, на все зістајесъа в нејі; за шчо ж тепер гнѣались на дитину? Јасно, нізашчо друге, јак за непослух.

Подібні обставини повторѣајутсѣа частіше, і в души дитини вигасаје чутъе правди, голос розумного переконанъа, а в місце того вступаје сълпа віра в авторітет.

Дехто мігби сказати, що опіслѣа дитина, набравши бѣльше розуму, сама зрозуміје, шчо справедливі були прикази жејі учителя. Правда, так діјесъа часто, і з сего виходит велика користъ, але тѣлько дѣа учителя, котриј в такіј спосіб набираје бѣльше поваги — но ніјак дѣа ученика, на котрого таке відкритъе маје цілком противниј вплив. Переконавшисъа за місяць, за тиждень або і за день, але в кождім разі за пізно (дѣа того, шчо діло вже виповнено, а виповнено не с переконанъа, а на росказ) — увидівши, шчо јего непослух був нерозумниј і без підстави, тратит він віру в власниј розсудок, тратит енергіју і відвагу спуститисъа на власне переконанъе, бојітсѣа ви-

робити собі яку-будь власну гадку, і не посьміє їти за власним переконаньєм, хотьби воно видавалося му ясним, як сонце. А може бути — погадає собі він — шчо воно таки не так, як ја гадају... От може пізнішче покажеться знов, шчо не моја правда. Звідти недостача рішучого, сильного характеру, боязливість і недостача відваги — шчо зістајут на ціле житъе, навіть в лъудеј, мајучих велику силу виображенъа в теоріі, но не вміјучих своїх гадок зреалізувати в практиці. А шчо ж тогди, коли справедливість була по стороні дитини, коли непослух жејі був справедливий зі згъяду на вишчі прінципи, а незгідний був тілько з обставинами житъа? Обставини житъа оправдујут учителя; дитина розуміє тоје, позајак прінцип сам не ввішов шче сильно в жејі переконанъе, і так мало-помалу вьа вишча правда, јако незгідна з житъем, переходит в ряд віддалених, пустих мріј.

Ось приміри: Хлопець сказав дома про свого товариша, шчо він злодіј. Отець став гніватись за тоје і наказав му так говорити. Хлопцєви стало досадно, він вважаєе такий заказ несправедливим; но за тиж-день, на однім вечері, другиј жего товариш назвав того самого товариша злодієм. Підньалась сварньа; дві родини посварились, вітвертого хлопцьа укарали... Отець каже до сина: от видиш, шчо може с того вијти?

Хлопець входить в близькі зносини з старим слугою; гордиј гувернер гніваєсь за тоје і заказує говорити зі старцем. Хлопець не слухає, і раз таку підімає бучу в кімнаті прислуги, шчо слуга стариј бере го без церемоніі за руку і випроваджує від себе з відповідними науками. Се хлопцєви не в смак; гувернер видьачи тоје піддражнює самолюбство хлопцьа і каже: се тобі за то шчо не олухаєш! зажди, він тебе шче ј бити буде, сли станеш з ним по давньому

за-панібрата... І хлопець жалує своєї дружби з старцем, якби якого проступку.

Гувернантка наказує дівчині — заховуватись відлюдно, стан випростувати, їти поволи, голову тримати просто, говорити тільки, коли питають і т. п. Наслухавшись такого приїздит дівчина в гості. Там же більше дітеј, усі такі живі, веселі; вони бігајут, бавлятьсѣ, сміјутсѣ, говорѣат. Їј хотілобсѣ також пристати до них, но гувернантка каже, що се не випадає — і вона глядит зависно на радіючі подруги, особливо на одну, котра највеселішча зі всіх і веде перед в усіх забавах. Тимчасом нараз падає тота дівчина і ломит ногу... Гувернантка говорит с триумфом својї дівчині: от шчо значит заховуватисѣ невідповідно!...

Розсудіт тепер самі безсторонно, о кільки беззглядниј послух причинюєсѣ ту до розвитку морального чутѣа? Чи не нищить він ту, противно, і тих добрих, свѣятих основ, котрі має с природи дитина? Чи ж можна дивуватисѣ, шчо при таких обставинах приїме вона правило за виїмок, виїмок за правило, ввернениј порѣдок за властивиј? І хто ж ту винен? Чи дитина сама? А між тим, як гарно розвитисѣ мігби розум, які переконанѣа зродилибсѣ в чоловіці і зільлялибсѣ з його істотоју, слиб від перших літ вчено го думати над тим, шчо робит, — слиб кожде діло було вповнене с переконанѣем, шчо воно потрібне і справедливе, — слиб він привик, сам здавати собі рахунок з својїх діл і вповнѣати прикази других тільки тогди, коли вони справедливі і східні з його переконанѣем! Правда, тогди богато вчителѣам приїшлобсѣа покинути своје діло, позајак јїх ученики показалиби јїм, шчо не вмїјут давати приказів.

Вбивајучи в дитині смілість і самостійність розуму, беззглядниј послуж вліјає шкідливо і на чу-

е. Пізнанье свого „я“ і декотрих прав людських знаєсья в дитей дуже вчасно (сли воно тілько зачієсья, а не родитьсья разом з ними). Тоє пізнанье потребує доконче, шчоб іти в тім напрямку, в яким воно чоловікови дорогу показує; воно домагаєсья того доконче. І коли дастьсья волю сему напрямкови, шчо пројавляєсья в дитині; коли дастьсья јј волю думати і ділати самостійно (до певної степені), дитина буває весела, рада, повна симпатичного чутья, лагідна, не упрјама, розумно послушна в тім, шчо справедливість сама признає. Противно, коли діяльність дитини стисняєсья, прямованья јеј не узглядняјутсья, коли в місце розумного особистого життя, дитина, як труп, як автомат, має бути тілько послушним знарядом чужој волі — тогди цілком природно, шчо душу дитини залягајут сумні і тьяжкі мраки, вона стаєсья сумна, зівјала, без життя, оказує неприязнь дльа других і перејмаєсья низькими поглядами.

В відносинах до самого учителя, до тојі пори, поки не привикне до безглядној підлеглости буває ученик дуже дразливиј і недовірливиј. Навіть і пізніше, коли приглушит вже в собі самостійність, не цілком приязні відносини јего до учителя, котриј жадає від него безглядного послуху, і тим самим је гнобителем і ворогом јего особистости, від котројі, хоть би і як силувавсья чоловік ніколи цілком відділитсья не може.

Не треба шче забувати про згубниј вплив безглядного послуху на волю чоловіка і јејі розвіј. Нам воно здаєсья цілком лишним, говорити про те і миб радо замовкли, як би дејакі педагоги не говорили нам в живі очи, шчо „таја боротьба з власноју природоју, котру дитина мусит відбувати, шчоб побороти власну волю а піддатсья чужіј, розвиває јејі мораль-

ну силу. (!) Через то одно будиться в її душі перше почуття моральности, перша моральна боротьба, а від неї починається властиво людське життя. При частій такій боротьбі сили волі чоловіка кріпляться так, шчо він пізніше, коли його вихованье скінчиться, буде міг слухати самого себе і виповняти те, шчо розум і сумління від него вимагають!“

Ціле тоє розумованье пригадує нам одного дуже розумного вітця, котриј, бажаючи развити зручність в тілі свого сина, клав го спиноју попереk на вузку дошку, підняту на півтора ліктя від землі. Дитина крутила руками і ногами, хотючи најти дльа себе пункт підпори, а ненајшовши знемагала і з страшним криком скочувалась з дошки. При таких мудрих способах розвилась вона дуже гарно, та доси шче не може перејти моста або кладки без дрожі в внутрі. В загалі система „клин клином вибивати“ — давно в нас вже звісна, і ми давно видимо її страшні наслідки. Дитина бојиться темноти, — її замикають в темну кімнату; дитина не лубит якої страви, — її цілий тиждень годујут умисно тоју стравоју; дитина лубит сидіти за книжкою, — її посилајут бавитись; вона хоче бавитись, — її кажут сидіти на місци — і тоє діється дуже часто не с переконанья о конечности або пожитку того, шчо приказується, а с чистих і безкорисних педагогічних зглядів: шчоб-ді привчити дитину до послуху. Наші педагоги кажут шче ј такє: „треба, шчоб дитина навикала до покірности; сли сьа тепер не переломит характеру дитини, потому буде вже пізно.“ Таким способом хотят вони, јак здається, збогатити суспільність цілоју громадоју Мовчальских. А шчо хто каже, шчо послухом скріпляється сила волі, то се проста нісенітниця. То так само виглядаје јак колиби ја, нищчачи і приглушујучи кождіј порив

розсудку в душі мого вихованка, наказуючи йому беззглядний послух, в такий собі спосіб усе толкував: „через тої розвиваються його розумові спосібности, бо він мусит розмисляти над справедливостю моїх приказів, а несправедливостю свого упрямства“. Се булаб така сама льогіка, як у наших поважних педагогів.

Дарма, шчо вони і вказуєт ту на боротьбу. Ту властиво боротьби нема, а је тільки підданье сьа без боротьби, котре при частім повтореньу родит не силу волі, але моральне ослабленье. А сли је боротьба і справді, то дуже нерозумна: з једного боку внутрішна сила, природна склонність, котра је в дитині правильноју појавоју, а з другого боку зверхній, непонятній гнет чужої сили... При беззгляднім послуху перемагає звичајно зверхна сила, а се нишчит конечно внутрішну енергіју і відбирає охоту ставити чоло накинениј волі. При тим не можна не звернути уваги шче на одну обставину: богато приказуєсь дитині такого, до чого јіј цілком бајдуже все одно сповнити або не сповнити. Не знајучи, чому і дльа чого, дитина робит тоје, шчо приказано, тільки дльа того, шчо воно приказано. Ту вже ніјакојі нема боротьби, а тільки цовна несвідомість, шчо заміняєсьа потім в привичку. Вихованіј в такий спосіб чоловік зістаје ціле житье під різними впливами, котрі је насльідком не разумнојі конечности, не обдуманого вибору, а простого припадку. В чијі руки чоловік перше попадєсьа, за тим і дальше піде. Јакиј вплив маје беззглядній послух на сумлінье, можна піјняти вже с того, шчо доси було сказано. Навикајучи робити все без застановленья, без переконанья, чи воно правдиве і добре, — а тільки дльа приказу, чоловік стаєсьа неспосібним оцінити, шчо добре або зле, і дльа того не

вважає на голос сумління; йому все одно, чи поступив його годиться з його чуттям моральним, чи ні, — він приказаний і того йому досить.

Ось наслідки, виходячі з самої методи абсолютного послуху. Но придивімсья шче, кілько злих наслідків потягає за собов само виповненье приказів. Прикази можут бути несправедливі, неконсеквентні, вони можутсья противити природній логіці дитини. Коли наставників і учителів је більше, вони можут противитись оден другому, і дитина, обовязана слухати кожного з них, попадаєсья в темній лабіринт, с котрого не виђе інакше, як тільки по цілковитій утраті почутья моральної повинности, (кли завчасу сама не роспізнає злого і не стане вище своїх учителів). Усі недостатки учителя моральні і умислові лехко можут перејти на ученика, котриј привик поступати не за правом природним, не за переконаньем розуму, а тільки за волеју вчителя.

Таким способом недостаца самостійности в судах і поведядах, вічне невдоволенье в глубині души, недостаца рішучого постановленья в ділах, недостаца сили волі, щчоб противитись посторонним впливам, — взагалі недостаца власного почутья, а в наслідок того безхарактерність і підлість, недостаца сильного і јасного пізнанья своїх обовязків і неможність введенья в житье гадок нових, гадок лінивих, більше поступових, несхідних з істнујучим ладом — ось дари, котрими наділяје чоловіка безглядниј послух в вихованью, виводячи го в житье!... І с такими то підставами чоловік маје боротись за ової переконанья с цілов суспільностей; і ви, котриј привик жити чужим розумом, робити пільья чужої волі, він маје поставити себе приміром для цілої суспільности, маје ска-

зачи: ви всі блудите, як оден на добрії дорозі; ви зле робите, от як вам треба робити, шчоб було добре!...

Та відкиж в него набереся сил до того? На якій підставі будесья він бороти? Чи може на підставі авторитету своїх учителів, котрі до сежі пори кермували його житьем і коньятьями? Та хтож в кінци дав йому право до того? Јого відносини властиво не змінились тепер в нічим; до сежі пори стојав він під авторитетом в вихованью і науці, тепер настали такі самі відносини в службі і житью.

Бо і дивно виглядалоб воно: через пјатнацять-двацять літ мајеш усе слухати та безглядно піддаватисья другим, шчоб потому нагло зачати боротисья з другими. Воно природніше вигладаје вже — і дальше зійтати в таких самих відносинах, до яких привиклося через так довгий час.

Але је льуде, дльа котрих систем безглядного послуху ніјак придатисья не може. Се льуде гурді, сильні, енергічні. Розвинувшись свобідно, нормально, вони високо підімајутся по над товпу і дивујут сьвіт богатством своїх духових сил. Такі льуде творять великі діла, стајутся добродіями людськості. Але спинені в своїм самостійнім розвоју, пригнетені рутиноју вузкоглядів, обскурантними поглядами јакого небудь глушого учителя, не мајучи місцьа дльа розмаху своїх крил, а примушені јти тісними манівцьями, котрі јіх учителям видајутся дуже вигідними і відповідними, тоті льуде попадајут або в апатичну бездільність, стајучи непотрібами на сьвіті, або стајут завзятыми, сьліпими противниками тих основ, на котрих зійтали виховані. Тогди стајутся вони нещасливими сами, а страшними дльа суспільности, котра примушена цуратись іх. Јасній примір такого обороту представляје Вольтер, вихованіј цісьльа

правил іезуїтських, оснований на безгляднім, мертвим послуху.

Раз тільки пізнавши несправедливість свого учителя, такиј ученик вже більше не вернеся на давню дорогу. Бо і дльа чого мавбисья вертати?

І добре і зле, і правда і неправда, все помішане в безглядних приказах, представляє му сьа тепер в найбільшій хаосі серед больу зродженого придувленьем його індивідуальности.

Моральне чутье в нім не розвие, розум не привик спокійно і поволи судити свої поступки; усе, шчо він знає і вірит, вложено му в голову насилу, без уділу його волі і чутья. Дльа того цілій внутрішній сьвіт, не розвинений ним самим, а накинений чужими, вважає він за шчось чужого і відкидає го без усьакого жалю, особливо коли најдесья при тім шче який вплив, цілковито противний напрямови дотеперішного вихованья. Тепер розвиває він дух опозиції против своїх гнобителів, і стаєсья противником вже не самих тільки надужить, але і основ, прийнятих в суспільности. Розумієсья, його чекає або погибель, або житье повне невдоволенья з себе самого і льудей. Як богато великих, спосібних льудей пропало задльа учительського авторітету, часом окритих жалкою славою, а частіше без слави, в крайнім розбраті зі сьвітом.

Але чого ти хочеш? — запитаєте, — чиж можна зіставити дитині повну волю і піддатисья жеї забаганкам і каприсам?

Цілком ні. Ми кажемо тільки, шчо не треба мучити дитину як собаку, вчити її сих або других штук, котріб показувала на знак даній через вчителя. Ми хочемо, шчо при вихованью був розум, і шчо розумність вихованья була відома не тільки учителеви, але і ученикови. Ми кажемо, шчо всі средства учи-

гелъ повинні бути такі, щоб їх ученик міг ясно пізнати і узнати їх справедливість. Ми хочемо, щоб учителі мали більше поважанъ дльа чоловічої природи, і старались розвивати а не гнобити внутрішнє „ја“ в чоловіці, і щоб вихованъ старалось зробити чоловіка моральним не с привычки, а с переконанъа.

„Алеж се сьмішна и дивна претенсіја, скажут глумкомисльачі педагоги, сьміјучись іронічно з наших доказів. Чи можна від маленьких дітеј жадати правильного осудженъа високих моральних питанъ, чи можна переконати їх, коли вони шче не развиті на тілько, щоб могли бути переконаними? Сьмішним булоб, посилајучи дитину на прохід, читати јіј ціліј курс фізіології, щоби показати, чому і дльа чого пожиточніј прохід, так само, јак дивним булоб, дајучи дитині табличку множенъа, переходити всі математичні операції, в котрих множенъе приходить, щоб доказати јего важність и значінье. Головна ціль вихованъа је в тім, щоб діјти до безгльадного послуху в виповненъу діл наказаних, а оли того годі осягнути переконую то тре трібувати страхом.“

В тих всіх судах је оден недостаток: теперішніј лад вважајесьа нормальним поръядком. Ја годжусъа з вами, щчо діти не розвинені шче дльа јасного піманъа своїх обовязків; але в тім і повинність ваша, щщоб розвинути тоје піманъе. Дльа того вони ј виховујутсьа. А ви замісьць розвивати в них самопочутъе, нищчите і то, щчо ім сама природа вже дала, і старајетесьа перемінити їх в безвіжі, сьліпі знаръади вашој волі. Переконавшись, щщчо діти вас не признајут, ви спокіјно заложили руки, щщоб, јак тој казав, сидіти над морем тај чекати погоди: от незадовго розвинесьа дитина, тогди можна буде з неју розправльати, а тепер нај робит тоје, щщчо наказано. В такім

разі на шчо ж вас глибокомисльачі педагогі? Нанчо тогди вихованья?

Тим то ваш обовязок — дійти до того, шчоб вас піжмали. Виж дльа дитини, не воца дльа вас. Ви повинні застосуватисья до неї, як лікар до хорого, або кравець до того, кому робит убранье. „Дитина шче не розвита“ кажете, но якже її розвиватисья, коди ви не то шчо не старајетесья о тоје, але шче спиньяјете жеї самостійній розвії? Пісьльа важної льогіки, не требаб вчитисья розумним способом чужих јазиків, бо с початку сья нічо не піжмаје з них, нічо не розуміје, а треба с початку вивчитисья богато фраз і слів без звязи і розумінья, а опісьльа відгадувати на сьліпо јіх значінье?...

Всі тії вузкоглядні погляди на нерозвинену природу дітеј дуже пригадујут тих добродіјів, котрі виступајут протів Гогольа і жего насльідників за тоје, шчо тії писатели просто переливајут с пустоге в порожне, шчо вони нікого не навчајут, і шчо тих льудеј, протів котрих вони виступајут, можна направити лиш буком а не переконаньем... Немовби бук міг когось навчити! Немовби побивши чоловіка ви зробили го ліншим під зглядом моральним, або впојили в него јаке переконанье, окрім хйба того, шчо сила все таки по вашіј стороні... Дльа звірів, правда, argumentum baculinum вистатчит; таким способом уїжджујут конеј, вчат медведів танцьувати, але льуде, виховані в такиј спосіб, певно не богаті розумом.

„Јакжеж — кажут мудрі педагогі — охоронити дитину від шкідливых впливів, шчо јі окружајут? Чи можна дати јіј пізнати шкідливість јіх через досьвід? В такиј спосіб ні одна дитина не вијшлаб с тих досьвідів ціла. Досьвідивши, шчо то значит випити трутину або скочити с третого поверха, не булаб, здајесья, жадна дитина вдьячна тому педагогови, котриј,

для поважання чоловічої природи дозволявби її зроби́ти та́кі́ до́свід.“

Поминаючи жартобливу сторону одного речення, після которого піддани́й не може ратувати потопajúчого пана, поза́як він не може жа́дати від него беззглядного послу́ху, а без того ратунок неможливи́, ми скаже́м тільки́ одно. Діти́ для́ того́ часто́ і пада́ють з вікон, або беру́т отруту замі́сть цукру, шчо́ о́istem беззглядного послу́ху прика́зує́ їм тільки́ слухати́ і слухати́, не да́ючи їм докля́дного по́няття́ о рі́чах, не будь́ачи в них ні́яких розумних переко́нань.

Та, шчо́б хоть́ шче́ справе́дливі́ були́ жалоби́ на нерозум діте́й! А то вони́ показу́ють́ся чисто́ю брехне́ю, виду́manóю через педа́гогів для́ власних ціле́й. Перед всі́м треба́ завва́жати, шчо́ вихова́нє не да́є розуму́, таќ як льогі́ка не вчи́т мислити́, грама́тика го́ворити́, поетика́ — ста́ти поетом. Вихова́нє, таќ як всі́ теорети́чні нау́ки ма́є на ці́ли збудити́ і розя́снити́ то́є, шчо́ вже́ давно́ жи́є житьє́м беспосере́дним, безві́жим... Зробі́т так, шчо́б ваш о́istem беззглядного послу́ху прьа́мо да́вав розум, то ці́лі́ сві́т покло́нит́ся́ йому́, і пі́де за ним. А поза́як ви того́ зроби́ти не можете́, то повинні́сть ва́ша — при́знати́ пра́во розуму́ в приро́ді дитини́ і не зане́дбувати́ його́, а розумно́ хі́снувати́сь тим шчо́ в ні́м је́ добро́го.

А розуму́ в діте́й далеко́ бі́льше, ні́ж би ви га́дали. Вони́ дуже́ розумні́ і дога́дливі́, хоть́ зви́ча́јно не вмі́́ють зібрати́ і́ ясно́ висказа́ти сво́ї по́няття́. Льогі́ка дитини́́ ясно́ показу́є́ся́ вже́ в перших́ же́ї лі́тах, а најлі́пшим до́казом то́го́ је́ — мо́ва. Можна́ рі́шучо́ сказа́ти, шчо́́ три́- або́ чоти́рилі́тна́ дитина́ не чу́ла і́ полови́ни тих́ слів́, котри́х ужи́ває́; вона́ са́ма тво́рит́ їх́ і́ скла́дає́ пі́сьля́ тих́, котрі́ чу́ла, і́ то́ по

більшій часті правильно. Так само і форми: дитина, не маюча поняття о граматиці скаже вам цілком правильно всі падежі, часи і т. д. незнакомого її слова і то не гірше, як ви самі, щосьте з книжок вивчилися який будь чужий язик. С того видко, що спосібність спостережень і аналогії дуже рано будиться в дитині.

То само можна сказати о пониманью причин і наслідків. Дитина, як раз спече собі палець коло свічки, другий раз вже не діткнеться свічки; видьачи що в зимі земля біла, а в літі ні, дитина при таганью сьнігу на весні пізнає, що вже буде літо. Кожда дитина ласкає до того, хто ласкаво до неї заговорит, втікає від того, хто на нью злим оком дивиться.

Що більше: діти вміють також творити поняття. Пізнавши, що таке хата, стіл, книжка і т. д., дитина сеїчас пізнає і другі хати, столи, книжки, хотьби вони були цілком не похожі на перші. То значит, що в неї в голові виробилось поняття, до котрого доконче потреба спостережень і внесків.

Відкиж пришло до голови глибоковченим педагогам, що дитини не можна переконати, а треба її страшити або обманувати? Я не можу ніяк зрозуміти, дльа чого таке хибне переконанье малобсьа борше приньати в души дитини, ніж правдиве. Успокоїти дитину, коли плаче, не можна; а сказати „не плач, бо тья вова зїсть“ або „не плач, бо вибју“ можна. Хтівби ја знати, який звязок меже дитиньачим плачом, а вовком або буком, і який льогічний внесок може повстата в дитині при таких обставинах?

„Але, — кажут, — дитина не може шче правильно судити о поодиноких випадках, вона шче не має даних; вона шче так мало виділа і знає!“ Воно трохи і правда, та обовязком виховујучого је подати дитині як

можна найбільше даних і фактів і ослідити бачно, шчоб їх дитина в повноті і правильно перејняла. Спосібність до поданья таких фактів, дајут самі закиди дитини, а сли на них виховујучиј не відповідаје, то тільки хіба з бојазни або лінивства. Ви кажете дитині, шчо небудь робити, — вона каже шчо не може; ви показујете јіј, як то зробити. Або: дитина хоче сама шчось зробити, ви кажете јіј, шчо то немож і питајете, јакби вона хтіла тоје зробити. Вона розказује вам своїј фантастичні пльани; а ви консеквентно і подрібно доказујете јіј, шчо то бути не може. В тим однім разі, јака хороша спосібність передати дитині багато правдивих і живих відомостеј о законах природи, о појавах духового життя чоловіка, о суспільнім порьядку. І вірте міні, шчо дитина потрафит вас тогди зрозуміти.

В загалі можна сказати, шчо тупому пониманью дітеј ми самі найбільше винні. В нас часто обставини життя нарушајут чистість льогіки; в нас *de jure* і *de facto* часто минајутся і ми допускајемосья часто такојі переміни основних прінціпів і таких виводів с поодиноких фактів, јаких здорова думка ніјак не пријме. Чиста льогіка дитиньача не допускаје того, дльа того всі нельогічности, котрі ми пријмајем часто без власнојі відомости за правду, не зрозумілі дльа дитини. Сли ви наповнили голову дитини правдивими даними, то вам вже трудно буде зробити неправдивіј вивід, опертиј на тих даних; але сли ви положили злі основи, то ніјак не дідете до того, шчоб дитина правильно гльаділа на всі виводи, котрі ви робите і котрі цілком не відповідајут положеним основам. Подібні нельогічности ведут тільки до зіпсованья природного здорового змислу в дитині, а таке зіпсованье трафљајесья в нас дуже часто.

Дуже зле впливає на поньатливість дітей також не-природний порядак, принятий у нас в науці. Пізнання можна набути тільки аналітичною дорогою; сама наука розвивалася в такий спосіб, а тим часом вже в першій науці зачинають у нас від синтези. То порядак цілком перевернений, з котрого виходит неясність, запутаність, мертвота і т. д. Кожда наука зачинається вступом, де говориться о важности, користи і поділі науки. Прошує вас, як може дитина поньати тоє бэрше, зак шче поньала цілу науку? Історія ділиться на старі, середні і нові віки. Якжеж затримається в пам'яті дитини сеї поділ, коли вона о історії ніякого не має поньаття? Географія ділиться на три часті: математичну, фізичну і політичну, перша часть говорить о і т. д. Чиж можна жадати, шчоб дитина знала, шчо в кождій часті је сказано, коли шче не вчилає нікотраї?

Тимчасом глядіт, кілько охоти — знанья, кілько бажанья — відкрити правду показуют діти! Інстинкт правди відзивається в них дуже сильно, може і сильніше, ніж в дорослих. Вони не займаються формами, котрі утворили собі льуде і котрим надають тільки значінья. Вони не займаються геральдикою, не пропадають за чинами і почестьями (розуміється, сля їм не наговорено про се від першого дня життя). За тоє як радо займаються природою, як охочо пізнають усе дісне, не формальне, як інтересує їх кожда жива поява. Шчасливі шче діти, шчо природа не тратит цілком над ними права, не зіставляє їх на жертву зісозваних, неморальних, односторонних льудських теорій!

„Але, скажете, в дітей сильна наклінність до злого отже треба противитися вже з роду злим наклінностям дітей“. Ми да тоє відповімо словами одного глубокого знатока льудської природи: „Добрі і злі боки зрівноважені в чоловіці. Для того не-

на жадноїї причини вадати, шноби вроджені нам оклонности потягали нас більше до злого, як до доброго. А права добре уладженоїї держави моглиби віддалити всьаку склонність до злого.“

Колиб навіть правдою було, шчо зла сторона переважає, то чиж моглиби ви переминити тоє? Ви, котрі раз-у-раз противитесьа самі собі, котрі своїми поступками нищите власні правила, а теоретичними принципами осуджуєте власні поступки, котрі падаєте на кождому крокови, — ви посмијете с фаризејсков гордостью кинути камінем на невинну дитину, судьачи в нїй тоє, того так мало добачаєте? Ні, перше пізнайте самих себе, а тогди вже берітьса поправляти людську природу повірених вам дітеј.

Коли діти не је ідеалами моральности, то все таки стојат вони під тим зглядом далеко вище від старших. Вони не брешут (хіба, шчо їх навчат), вони встидајутьса всего злого, вони хороньат свјаті чутья лубови до лудеј, свободноїї від всьаких упереджень житья. Вони зближајутьса до чоловіка, не питајучи, чи він богатиј, чи рівниј їм шчо до походження; в них видна приклонність до унижених судьбоју. І чутья їх показујутьса ділами, а не зістајутьса тілько на јавиці, як в старших; дитина не зїсть ніколи јаблука без свого брата або сестри, котрих лубит; вона все принесе в гостини гостинця дорогїї няньці; вона замлаче, видьачи сльози матери. В загалі гадка, шчо головне чутье дітеј — егоїзм, не має ніјакоїї підстави. Коли в них не видко сильноїї лубови до вітчини і лудськості, то тілько дља того, шчо круг їх поньатъ не так шче широкиј, шчоб обняв цілу лудськість. Вони того не знајут, а чого дья незнає, того лубити не можна.

Не дармо поставив нам діти јаким приміром тој, не-

ред котрим корьатся народи, котрого наука тіл віків ширитсья по сьвіті. Ми повинні вчитись, дивлчись на діти, повинні самі переродитсья, зробити дітьми, шчоб пізнати правдиве добро і правду. Сли ж чемо звернути увагу на вихованьє, то треба зачат від того, шчоб перестати занедбувати природу діте яко непридатну до приньатья переконань розумних. Противно, ми повинні користати с тих окарбів, як лежат зложені в дитиньачій природі, с котрих шче богал је невідкритих.

Таја оборона прав дитиньачої природи проті педагогічного авторітету мала на ціли показати оден з головніших недостатків нашого вихованья. Ми не запускались в подрібности, а висказали дешчо важнішче в надії, шчо розумні педагоги, сли згодьатсья з нашими гадками, добачат самі шчо і як треба їм робити. Не можна навчити когось, як обходитись з дітьми, можна тільки показати основи, на котрих поступованьє з дітьми опертись може і ціль, до котрої повинно јти. Ми гадајем, шчо головним обовязком виховуючого повинно бути: почитаньє людської природи, свобода нормального розвоју, стараньє подати дитині перед всім правильні поньятья о річах, живі і сильні переконанья, дозволити јїј переконатись о правді і добрі того, шчо робити маје, а не страхом примушувати до послуху.

Сповненьє того всего тьяжке, але можливе. Початок до вихованья такого, опертого на узглядненьє дитиньачої природи і свобідного розвоју, зробив був перед половиною віку чесніј і бескорисніј філлантроп — Пестальоці. По поводу јего школи висказала п-ні Сталь тују важну замітку, шчо „непоньятливність дітеј походит частіјше від нејасного викладу, як від неприступности самих наук“ (De l'Allemagne). Тисячячі

сьвіди потвердили тују замітку від часу, як була
она висказана, а ми нині з жалем признати мусимо,
що замітка таја шче ј тепер не втратила ваги.
Не тільки умислове, але і моральне вихованье дітеј тер-
пит в нас на голословність, зверхність, недостачу житья.
Отрїастисья с того сумного положінья, звернути увагу
не на мертву букву а на живого духа, не на впов-
ненье зверхної форми, а на розвіј внутрішного чоло-
віка, — ось завданье сучасного нашого вихованья.

Від видавців.

Вже в першій книжочці „Дрібної бібліотеки“ висказали ми, яка její ціль і яке její завданье. Вона має на оці передовсім нашу молодіж, бажає збудити в ній охоту до розумного мисленья і сьлідженья і подати јїј сказівки, в якім напрямі повинна працювати, шчоб познакомитися з загальним ходом науковојї роботи в Европі і з новішчими добутками тојї роботи.

Книжочки „Дрібної бібліотеки“ виходити будут, о кілько мож, најчастіше, в објемі пересічно від одного до трьох печатних листів і в ціні 10—20 кр. Головніј склад дльа Львова „Книгарня Польська“ і „Книгарня Ріхтера“, — на провінціјї мож дістати в кождіј книгарни.

Доси вијшли :

Книжка I. Повѣсти Еркмана Шатріана, переклавъ Романъ Розмаринъ. Цѣна 15 кр.

Книжка II. Література Українська, проскрібована рядом російським, М. Драгоманова, з французького. Ціна 10 кр.

Книжка III. Відки і як взьалися льуде на землі, Ернста Геккеля, переклав Іван Франко з німецького. Ціна 10 кр.

Книжка IV. Каїн, містеріја в трьох діях, Гордона Байрона, переклав Іван Франко. Ціна 20 кр.

Книжка V. Думи і пісьні најзнатнішших європейських поетів. I. Вибрав і видав Іван Франко. Ціна 10 кр.

Книжка VI. Пчоли, Митра Ів. Пісарєва, переклав з російського Василь Польанскіј. Ціна 10 кр.

Книжка VII. Власність ґрунтова і její історіја, Емільа де Льавльє, переклав Іван Франко. Ціна 10 кр.

Книжка VIII. Довбня Емільа Зольа, с французького перевела Ольга Рошкевич, частка I і II; в додатку „Хутірчик“, ескіз Емільа Зольа.

Книжка IX. Білковина, Томаса Генрі Гекслі, переклав Іван Франко. Ціна 10 кр.

Книжка X. Значіньє авторітету в вихованью, Николаја А Доброльубова, переклав з російського Евгєніј Одєснїцкїј.

В одинацятіј книжці вијде статья Е. Льавльє про російську обшчину.

SK ČSSR

**SLOVANSKÁ
KNIHOVNA
V PRAZE**

Rh 22776

MA